

İSLAM HUKUKU VE TÜRK HUKUKUNDA SİYASİ SUÇ KAVRAMI* THE CONCEPT OF POLITICAL CRIME IN ISLAMIC LAW AND TURKISH LAW

Fatih ORHAN**

Öz

Siyasi suç, her ne kadar son dönemlerde ortaya çıkmış bir kavram olsa da suçun mahiyetini oluşturan 'Devletin birliğini ve ülke bütünlüğünü bozma amacı' her hukuk sisteminde suç kabul edilmiştir. Bu suçun işlenmesinde kullanılan yöntem ve araçların tarihi süreçlerde farklılık arz etmesine bağlı olarak hukuk sistemlerinin siyasi suç olarak kabul ettikleri eylemlerin mahiyeti ve ona uygulanacak yaptırımlar da farklılık arz etmiştir. Biz bu çalışmada İslam Hukuku ile Türk Hukuk sisteminin siyasi suç kavramına yaklaşımlarındaki benzer yönleri ve farklılıkları tespit etmeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Türk Hukuku, Siyasi Suç, Bağy, Terör, Düşünce Suçu.

Abstract

Political crime that although it is a concept that has emerged recently, the purpose of the aim of breaking the unity of the state and the integrity of the country that constitutes the crime's essence was to commit crime in every legal system. The methods and tools used to commit this crime differed in the course of history. Consequently the nature of the actions that the legal system regarded as political offenses and the sanctions to be imposed on them differed. In this study, we tried to determine the similarities and differences between the Islamic Law and the Turkish Law system's approach to the concept of political crime.

Keywords: Islamic Law, Turkish Law, Political Crime, Bagy, Terror, Thought Crime.

Giriş

Devlete karşı işlenmiş olması hasebiyle devlet kurumunun varlığı kadar eski olan siyasi suçlar, on dokuzuncu asra kadar adi suçlara nazaran daha ağır bir şekilde cezalandırılıyordu. Ancak suça bakışın müsamahakâr yönde değişmesiyle beraber verilen cezalarda da bir hafifleme olmuş hatta bu suçlulara, 'siyasi mülteci' adı altında diğer devletlerce sahip çıkılmış ve bu suçlular, aleyhine suç işledikleri devlete iade edilmemeye başlanmıştır. Her ne kadar suça bakış, onun hafif bir suç olduğu yönünde evrilse de bu neviden fiil ve hareketler içerdiği zararlar sebebiyle sadece kamu düzenini ciddi anlamda ihlâl etmekle kalmaz aynı zamanda şahıslara ve mülkiyete müteallik suçların da sayısını artırır mahiyettedir (Şensoy, 2011: 53-57).

Siyasi suç kavramının, siyasal nitelikli suçların tamamını kapsamayacak şekilde daha hafif suçlara inhisar edilmesi üzerine silahlı eylemlerden oluşan ağır nitelikli siyasi suçları ifade edecek yeni bir kavrama ihtiyaç duyulmuştur. Bu yeni kavram "terörizm"dir. Her ne kadar 'terörizm' ifadesi ile farklı bir suçtan bahsediliyormuş gibi bir zan hâsıl olsa da aslında terör eylemleri yapılış gayeleri bakımından hala siyasi suç kapsamındadır. Ancak siyasi suçlardan farklı olarak artık bu suçlar devletlerin müsamaha göstermedikleri bir suç olarak kabul görmüştür. İslam hukukunda ise siyasi suçlar işleniş şekline bağlı olarak ya ta'zîr ya da hadler bölümünde ele alınmıştır. Bu günkü anlamıyla fikir ve düşünce boyutundaki siyasi suçlar İslam ceza hukukunda ta'zîr cezaları başlığı altında ele alınmıştır. Bu gün terörizm diye ifade edilen suçlar ise ya bağy ya da hırâbe başlıkları altında incelenmiştir.

Son dönemde siyasi suçlara karşı oluşan müsamahalı anlayışın bir neticesi olarak şiddet içeren siyasi suçların farklı bir isimle adlandırılmasına rağmen biz bu yazımızda siyasi suç kavramının ilk çıkış anlamına sadık kalarak düşünce boyutundan eylem boyutuna kadarki tüm siyasi suçları kapsayacak şekilde kullandık. Buna mukabil Türk hukukunda ve İslam hukukunda şiddet içeren siyasi suçların farklı terimlerle ifade ediliyor olması sebebiyle de bir kavram kargaşası oluşmasını diye bu suçları Türk Hukukuna göre anlatırken "terör" kavramını, İslam Hukukuna göre anlatırken ise "bağy" kavramını kullandık.

* Bu makale, SBA-2018-10702 proje koduyla Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri birimince desteklenmiştir. Akademik ve bilimsel çalışmalara destek ve katkısından dolayı teşekkür ederim.

** Dr. Öğr. Üyesi, Çukurova Üniv. İlahiyat Fak. İslam Hukuku ABD. [fatihorhan99@hotmail.com]

A. "Siyasi Suç" Kavramı

Siyasi suç kabul edilen eylemlerin mahiyetlerinde yer alan muğlaklık ve değişkenlik siyasi suç kavramının, herkesin üzerinde ittifak edeceği bir şekilde tanımlanmasını mümkün kılmamaktadır. Yasalar, genel ve adi nitelikli suç tiplerini ayrıntılı ve net bir şekilde tanımlayıp düzenlerken siyasi suçlar için aynı durum söz konusu olmamıştır. Siyasi suçlar doğrudan devlet ve hukuk sistemini hedef alan sıra dışılığı ve dönemselliği yanı sıra hegemonyanın sahip olduğu kayganlık sebebiyle yasa için önceden ayırt edilip tanımlanamaz bir müphemliğe sahip olmuştur. Bu müphemliğe katkı sunan bir başka husus da bir eylem türü olarak kodlanan 'düşünce ve fikirler'in de siyasi suç kategorisine dâhil edilmesidir (Özcan, 2015: 361). İşte bu muğlaklık ve bulanıklıklar sebebiyle devletlerin büyük çoğunluğu siyasi suçlar için tanım vermekten kaçınmıştır. Tanım vermekten kaçınan bu devletlerin bir kısmı tanım yerine siyasi suçların listesini vermeyi tercih ederken geriye kalan devletlerin büyük çoğunluğu bu suçun içtihatlarla şekillenmesini tercih etmişlerdir. Hukuk doktrini kapsamında yapılan tanımlar ise daha çok devlete, siyasi düzene ve milletin bütünlüğüne yönelik suçları siyasi suç kabul etme eğilimindedir (Hassan, 1943: 209-211).

Siyasi suç ile adi suç arasındaki farkı ortaya koymak belki de siyasi suç kavramının anlaşılmasına daha fazla katkı sunacaktır. Adi suçtan farklı olarak siyasi suç, doğrudan devlete ve kamu düzenine yönelik olarak komünal amaçlarla işlenen suçları ifade eder. Bu bağlamda, 'siyasi suçlar' ile 'siyasi bir amaçla işlenen adi suç' hukuksal olarak birbirinden ayrılır. Adi suçlarda suç olarak yasa ihlal edilirken, siyasi suçta yasaı değiştirmek için yasa ihlal edilmektedir. Suç eylemi adi suçta amaç iken siyasi suçta araç olmaktadır. Adi suç sıradan, genel ve normal iken siyasi suç sıra dışı, özel ve anormaldir (Özcan, 2015: 361). Bu sıra dışı ve anormal olma durumunu Abdulkadir Üdeh, suçun işlendiği şartların anormal olması, olarak niteler. Ona göre siyasi suç oluşturulan bu özel şartlar ihtilal, iç savaş ve sokağa çıkma yasağı gibi rutin hayatın dışındaki durumlardır. Normal hayatın akışında işlenen suçlar, isterse siyasi saiklerle işlenmiş olsun yine de adi suç kapsamına girer. Örneğin Hz. Ali'nin şehit edilmesi olayında, halifeye yönelik bu suikast girişimi her ne kadar siyasi amaçla işlenmiş olsa da suçun işlendiği ortam bakımından adi suç kapsamında telakki edilmiştir. Hz. Ali, "ölürsem bu adamı, beni nasıl öldürdüyse öyle öldürün, fakat sağ kalırsam hüküm benim, ne yapacağımı ben bilirim" diyerek bizzat kendisi olayın siyasi nitelik olmadığına işaret etmiş ve suçlunun, diğer adi cinayet suçlarındaki gibi yargılanmasını talep etmiştir. Yani ölüm durumunda kisası, sağ kalması durumunda ise affetme ile ceza talebinin kendisinde olduğunu hatırlatmıştır (Üdeh, 1402: 142-143).

Siyasi suçlar, kapsamına dâhil olan eylemler bakımından genelde üç grupta toplanabilir. Bunlardan ilki mevcut iktidarı ve onu temsil eden idareciyi yürütme konularında tenkit etmekten ibaret olan "eleştiri"dir. İkincisi, devletin yönetim şeklini, onu temsil eden kurumları ve dayandığı güçleri kabul etmemek şeklinde özetleyebileceğimiz "düşünce suçu" kapsamındaki suçlardır. Siyasi suçların üçüncüsü ise yönetim şeklini ya da iktidarı değiştirmek adına güç kullanmaktır ki bu suç artık 'terörizm' ismiyle anılmaktadır.

B. Siyasi Suç Çeşitleri

1. Eleştiri

Otoriter ve totaliter yapıya sahip devletler, devleti oluşturan kurum ve organları ve bunlarda görev alan şahısları kutsal, yanılmaz ve dolayısıyla eleştirilmez kabul ettikleri için bunlara yönelik eleştirileri de suç saymıştır (Sancar, 2003: 95). Ancak günümüzde artık hiçbir hukuk sistemi, idari yönetimi eleştirmeyi ve eksiklikleri dile getirmeyi suç kabul etmemektedir. Türk Ceza Kanunu da "Eleştiri amacıyla yapılan düşünce açıklamaları suç oluşturmaz" ifadesiyle eleştiriye suç kapsamından çıkarmıştır.¹

İslam Hukuku da devlet başkanı ve onun zatında yönetim erkinin eleştirilmesini suç kabul etmemiştir (Ebû Zehra, 1998: 120). İslam tarihine bakıldığında halkın halifeyi eleştirme hususunda ne kadar özgür olduğu açıkça görülebilir. İslam eleştiriye bir hak görmenin ötesinde onu görev de kabul etmiştir. Genel anlamda hayra çağırma, marufu emretme ve münkerden vazgeçirme Müslümanlara bir görev olarak farz kılınmıştır (Âli İmrân 3/104). 'Emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münker' ilkesi ile özetlenen bu sosyal ödevin kapsamında yer alan "münkerden vaz geçirme", Allah'ın hoşlanmadığı ve haram kıldığı şeyler olup buna devlet başkanının yapacağı zulüm ve haksızlıklar da dahildir. Hz. Ömer'den nakledilen "Ey insanlar! Eğer bende bir eğrilik görürseniz onu doğrultun!" şeklindeki rivayet, bu toplumsal görevin hatırlatılması yanında devlet başkanının kendisine yöneltilen eleştirilere yaklaşımının nasıl olması gerektiğini ifade etmesi bakımında oldukça önemlidir (Ebû Zehra, 1998: 119).

¹ TCK. Madde 301, (3).

Teoride ifade ettiğimiz bu durum pratiğe de yansımış ve birçok örnek tarihi vaka olarak kayda alınmıştır. Bunlardan birisi Hz. Ömer'in başından geçen şu hadisedir: Hz. Ömer, mehir alma hususunda diğer kadınların Hz. Peygamber'in hanımlarını geçmesini önlemek ve evlenmeyi kolaylaştırmak maksadıyla kadınlara verilecek mehir miktarına bir üst sınır belirlemek ister ve kararını halka açıklar. Bunun üzerine bir kadın Hz. Ömer'in bu kararına itiraz eder. Hz. Ömer kararına itiraz edilmesine kızmak yerine ve kadının itiraz gerekçesini haklı görür, "Kadın doğru söyledi, erkek hata etti" diyerek hatasını kabul eder ve görüşünden döner (İbn Hacer el-Askalânî, 1379: IX, 204; Şevkânî, tz.: VI, 201).

Eksikliklerin tamamlanması adına getirilen eleştirinin bir düzey ilerisi siyasi muhalefettir. İslam Hukukuna siyasi muhalefet de suç kabul edilmemiştir. Hatta "Şehitlerin en hayırlısı Hz. Hamza ve zâlim bir idarecinin huzuruna varıp ona iyiliği emreden ve kötülükten meneden ve böyle yaptığından dolayı öldürülen bir kimsedir" (Hâkim en-Nisâbü'rî, 1990: III, 215) hadisi muktezasınca siyasi muhalefet bir görev kabul edilmiştir. Bu bağlamda siyasi muhalifler şiddet unsuru içeren bir örgüt kurmadıkça, silahlı eylem içine girmedikçe, ülkenin bir bölümünde devletin egemenliğini tenkis ve kendi egemenliklerini tesis etmedikçe, kolluk güçlerinin denetiminden çıkmadıkça ve devlete itaate devam ettikleri sürece eleştiri hakkına sahip oldukları kabul edilmiştir (Avcı, 2014: 444).

2. Düşünce Suçu

Siyasi suçların ikincisi düşünce ve fikir suçlarıdır. Düşünce, şiddet içermediği müddetçe özü itibarıyla suç teşkil etmez. Ancak hukuk sistemleri bazı fikir ve düşünceleri, şiddet içeren eyleme dönüşme de verdiği zararın büyüklüğü sebebiyle suç saymışlardır. Düşüncenin suç oluş gerekçeleri, toplumların kendilerine özgü olarak koydukları ölçütlere göre farklılık arz etse de genel olarak bu ölçütler üç kırmızı çizgi etrafında şekillenir. Bunlar cebir ve şiddet çağrısı içermek, eleştiri sınırını aşarak kişilik haklarına zarar vermek ve toplum açısından korunması zorunlu olan ortak değerlere yönelik aşağılayıcı ifadeler içermektir (Turhan, 2011: 288).

Düşüncenin suç kabul edilmesi için gerekli görülen bu üç şart, düşüncenin İslam hukuku açısından da suç kabul edilmesi için geçerli kabul edilebilir. Ancak toplum açısından korunması zorunlu olan ortak değerlere yönelik aşağılayıcı ifadeler şeklinde ifade edilen üçüncü kırmızı çizgi, 'ortak değer' kavramına yüklenen anlam bakımından diğer hukuk sistemlerinden farklılık arz eder. Nitekim her toplumun korumaya çalıştığı ortak değerler kendi toplum ve devlet yapısına göre diğer toplumlardan farklıdır. Devleti bir arada tutma misyonu da üstlenen bu değerler kimi toplumlarda 'milliyetçilik' iken kimi toplumlarda 'din birliği' ya da üzerinde yaşadıkları 'toprak birliği' olabilmektedir. Türk Ceza Kanununda aşağılanması suç kabul edilen ortak değer olarak 'Türk milleti ve devletin erklerini temsil eden kurumlar' ifade edilmiştir. Bu bağlamda TCK' da ilgili madde şu şekildedir:

(1) Türk Milletini, Türkiye Cumhuriyeti Devletini, Türkiye Büyük Millet Meclisini, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini ve Devletin yargı organlarını alenen aşağılayan kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) Devletin askerî veya emniyet teşkilatını alenen aşağılayan kişi, birinci fıkra hükmüne göre cezalandırılır.

(3) Eleştiri amacıyla yapılan düşünce açıklamaları suç oluşturmaz.

(4) Bu suçtan dolayı soruşturma yapılması, Adalet Bakanının iznine bağlıdır.²

İslam toplumunda devletin varlığı dine dayandırıldığı için İslam hukukunda devleti bir arada tutan ortak değer olarak 'din' kabul edilmiştir. Dolayısıyla diğer hukuk sistemlerinde olduğu gibi İslam hukukunda da devleti bir arada tutan ortak değere yani inancın bozulmasına yönelik olan her türlü sapkın görüş düşünce suç kabul edilmiş, bu sapkın düşünceleri ileri sürenler de masum kabul edilmemiştir (Ebû Zehra, 1998: 120; Henânu, 2016: 88-89). İslam tarihinde düşünce suçuna örnek olarak Abdullah b. Sebe'ye nispet edilen görüşler zikredilebilir. Abdullah b. Sebe, Hz. Peygamber'in rec'at etmeye Hz. İsa'dan daha layık olduğu ve Hz. Peygamber'in vasisinin Hz. Ali olması sebebiyle ondan önceki halifelerin onun bu hakkını gasp ettikleri gibi sapkın fikirlerini toplumda yaymak istemiştir (Fığlalı, 1988: I, 133). Bu nifak tohumları bazı gruplarda tesirli olmuş ve hatta Hz. Ali'nin ilah olduğu bile iddia edilmiştir. İşte işin böyle vahim bir boyuta ulaşmaması adına, dinin kendisinden gibi gözükken ancak dini bozup yapısını değiştirmeye yönelik olan her türlü bozuk düşünce

² 5237 sayılı TCK. Madde 301- (Değişik Madde: 08/05/2008 - 5759 S.K./md.1)

ve fikir suç kabul edilmiştir. Nitekim bizzat Hz. Ali, kendisini ilah kabul eden topluluğa idam cezası vermiştir (Buhârî, "Cihâd ve's-siyer", 149).

İslam hukukunda düşünce suçlarının cezaları da tehlikenin büyüklüğüne göre değişkenlik arz etmektedir. Küfrü gerektirecek boyuttaki suçlara idam gibi ağır cezalar verilmiştir. Bunun dışında kalan diğer bozuk fikirler daha hafif olan ta'zir cezaları ile cezalandırılmış ya da ceza verilmeyerek sadece nasihatte bulunmak ile yetinilmiştir. Mesela Hz. Ömer, hırsızlık ya da içki gibi suçları meşrulaştırmak adına nasları amacı dışında tevîl edenlere had cezasına ilave olarak ta'zir cezası verirken Hz. Ali, insanların kendilerine yazılan kaderi yaşamaya mecbur olduğunu iddia eden Cebriye müntesiplerini ve büyük günah işleyenleri kâfir gören Haricileri cezalandırmamıştır (Ebû Zehra, 1998: 121). Bu gruplardan kendisine yönelik gelen sözlü sataşmalara kimi zaman nasihatte bulunarak kimi zaman aynı üslupla cevap vermekle yetinmiştir. Mesela Haricilerden birisi Hz. Ali'nin hakem olayında kulların hükmünü Allah Teâlâ'nın hükmüne tercih ettiğini ima etmek maksadıyla namazda iken "Eğer Allah'a ortak koşarsan elbette amelini boşa çıkar ve elbette ziyana uğrayanlardan olursun" (Zümer 39/65) ayetini okur. Hz. Ali de ona aynı üslupla cevap vermek amacıyla hutbedeyken şu âyeti okur: "Sen şimdi sabret. Bil ki Allah'ın vâdi gerçektir. (Buna) iyice inanmamış olanlar, sakın seni gevşekliğe sevk etmesin!" (Rûm 30/60) İbn Cerîr 'in naklettiği şu olayda ise Hz. Ali'nin sadece nasihatte bulunduğu görülmektedir: Hz. Ali hutbede iken Haricilerden bir kişi ayağa kalkar ve "Allah'ın dinine insanları eş koştun. Oysa hüküm sadece Allah'a aittir" der. Adamın bu çıkışının etkisiyle mecliste bulunanlar arasında "Hüküm Allah'a aittir" diye mırıldananların sayısı çoğalır. Bunun üzerine Hz. Ali şöyle cevap verir: "Bu söz haklıdır. Ancak bununla batıl murad ediliyor." Sonra şöyle devam eder: "Sizin bizde hakkınız vardır. Gücünüz bizimle olduğu müddetçe fey'den hakkınıza engel olmam. Allah'ın mescitlerinden sizi men etmem. Siz savaşa başlamadıkça sizinle savaşa girmem." (Muhammed b. Şeybânî, 2012: VII, 512; İbn Kesîr, 2003: X, 569).

İslam hukukunda düşünce suçu kapsamında verilen bu cezalar, inanç özgürlüğünü kısıtlamak adına kişilerin neye inanacaklarını belirlemek adına bir müdahale değildir. Tam aksine bu cezalardaki amaç, tıpkı diğer hukuk sistemlerinde olduğu gibi toplumun ve devletin birliğini oluşturan değerlere yönelik bir suçun cezalandırılmasıdır. Cezanın ağırlığı ise suçun ağırlığına göre takdir edilmektedir.³

3. Meşru Yönetime Karşı Şiddet Kullanmak

Siyasi suçların üçüncüsü ise fikir suçunun silahlı eyleme dönüşmüş halidir ki burada devlete karşı bir başkaldırı söz konusudur. Modern hukuk sistemlerinde şiddet içeren siyasi suçlara artık terör denilmektedir. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere siyasi suça bakışın değişmesi ve bu kavramın sadece hafif suçlar için kullanılabilir hale gelmesi şiddet içeren siyasi suçlar için yeni bir ismin seçilmesini gerekli kılmış ve bu suçlar artık 'terör' kavramı ile ifade edilir olmuştur. Ancak şunu ifade edelim ki şiddet içeren siyasi suçlar için terör kavramının kullanılmış olması bu suçun farklı bir suç olduğu anlamına gelmemelidir. Terör faaliyetlerine siyasal bazı amaçlar için başvuruluyor olması bu faaliyetlerin hala siyasi suç kapsamında olduğunun göstergesidir (Aydır, 2006: 12).

Terör ve siyasi suç kavramları her ne kadar İslam hukukunda yer almayan kavramlar olsa da bu kavramların ifade ettiği 'güç kullanmak suretiyle yöneticiye ve onun zatında devlete karşı gelmek' İslam Hukukunda da suç kabul edilmiştir. Ancak İslam Hukukunda şiddet içeren ve devlete karşı işlenen bu suçların hepsi pozitif hukuklarda olduğu gibi siyasi suç kabul edilmemiştir. Bu suçlardan sadece dini bir yoruma dayalı olanlar siyasi nitelikli kabul edilmiştir. Menfaat ve çıkar amaçlı işlenen şiddet suçları *hurâbe* ismiyle, dinin değiştirilmesi ve tahrif edilmesi amaçlı işlenen suçlar ise *irtidat* ismiyle adi suçlar kapsamına dahil edilmiştir. Ancak içerdikleri tehlikenin büyüklüğü sebebiyle hadler bölümünde ele alınmıştır.

İslam hukukunda siyasi suç kabul edilen dini yoruma dayalı şiddet suçları, "zulmetmek, haktan ayrılmak, haddi aşmak" (Cevherî, 1987: VI, 2281) gibi anlamlara gelen "bağy" kavramı ile ifade edilmiştir. Bu suçu işleyen kişiyi ifade etmek içinse *bâğî*, *bâğî*lerden oluşan topluluğa da "ehl-i bağy, fi'e-i bâğiyye" kavramları kullanılmıştır (Bilmen, tz.: III, 410; Erdoğan, 2015: 44). Meşrû idarenin hâkim olduğu bölgeye "dârüladl", burada yaşayanlara da "ehl-i adl" denilmektedir (Şafak, 1991: IV, 451). Adı geçen bu suç klasik fıkıh kaynaklarında, siyer ya da cihad bölümlerinde "Haricilerle savaş" ya da "Ahkamu'l-Buğât" gibi farklı başlıklar altında ele alınmıştır.

Bağy suçunda temel eylem, Müslümanlardan bir grubun kendilerine has bir görüş sebebiyle diğer Müslümanlardan ayrışmaları ve cemaate muhalif olmalarıdır. Ancak bu görüş sahipleri dağınık halde oldukları

³ İrtidat suçu ve ona takdir edilen cezanın mahiyeti hakkında geniş bilgi için bkz. Orhan, Fatih, *İslam Ceza Hukukunda İrtidat ve Temel İnsan Hakları Bağlamında Değerlendirilmesi*, Basılmamış Doktora Tezi, Adana 2014.

sürece ve devlet başkanının emirlerine itaate devam ettikleri müddetçe içinde buldukları bu fikir ayrışması isyan suçu kabul edilmez (Ebu Ya'lâ, 2013: 54). Ayrıca siyasi suç olan isyandan söz edebilmek için isyancıların Müslüman olmaları ve yönetimi oluşturan devlet başkanı ya da onun atadığı bir heyeti değiştirmek şeklindeki bir amaçla ayaklanmış olmaları gerekir. Şayet isyancılar yöneticiyi değil de yönetim sistemini yani devletin İslam dışındaki bir din ya da sistemle yönetilmesi için ayaklanacak olursa bu ayaklanma siyasi suç olmaktan çıkıp adi suça dönüşür. Hatta devlete karşı başlatılmış bir savaş kabul edilir. Çünkü dinin kaldırılması şeklindeki böyle bir niyet hem yeryüzünde fesadın hâkim olmasını istemek hem de Allah ve resulüne karşı savaş açmak anlamına gelir (Üdeh, 1402:148).

C. Bağy ve Terör

1. Tanım

İslam hukukunda devletin fonksiyonları yasama, yürütme ve yargı şeklinde bir ayrıma tabi tutulmamış, bu güçlerin hepsi halifenin/imamın yetki ve sorumluluğunda toplanmıştır (Atar, 2013: 25). Bu sebeple devlet aleyhine işlenecek suçlar devlet başkanının şahsı üzerinden ele alınmıştır. Tabi olarak bağy suçuna ilişkin tanımlar da devlet başkanını esas alacak şekilde yapılmıştır.

Hanefiler bağy suçunu, kayıt ve şart koymaksızın mutlak olarak devlet başkanına itaatsizlik olarak telakki etmişlerdir. Bu bağlamda bağyi tanımlamak için "imama itaat etmemek için isyan eden" (Aynî, 2000: VII, 298) ya da "hak üzere olan imama haksız yere isyan edenler" (Zeylaî, 1313-1315: III, 293; Şeyhîzâde, 1998: II, 514) şeklinde kısa tanımlar yapmakla yetinmişlerdir. Hanefilerde en uzun tarifi Kâsânî yapmıştır ve bağyleri şu şekilde tanımlamıştır: *Güç ve kudret sahibi olan bir topluluğun dini bazı hükümleri te'vil ederek, malını ve canını helal saydığı adalet üzere olan toplumun (biat ettiği) devlet başkanına karşı ayaklanan kişilerdir* (Kâsânî, 1982: VII, 140). Maliki mezhebinde siyasi suç genellikle "görevden indirmek ya da bir emrine yerine getirmemek amacıyla bir grubun imama muhalefet etmesi" şeklinde tanımlanmıştır (Mevvâk, 1994: VIII, 365; Hattâb er-Ruaynî, 2003: VIII, 365). Şâfi mezhebinde ise bağy suçu, "hak edilmeyen bir şeyi talep için kuvvet kullanarak saldırıda bulunmak" şeklinde tanımlanmıştır (Mâverdi, 1994: XIII, 99). Yapılan tanımlardan hareketle diyebiliriz ki bağylerin Müslüman olmaları, isyan edecek şekilde bir güce sahip olmaları, Allah Teâlâ ya da kul hakkına taalluk eden şer'i bir sorumluluğu yerine getirmekten ya da sözlü veya fiili itaatten geri durmak şeklinde başkaldırış olmaları gerekir (Üdeh, 1402:145).

Modern hukukta terörün tanımı gerek uluslararası belgelerde gerekse her ülkenin kendi ceza hukukunda farklılık arz eder. Türk Ceza Kanununda terör suçu 3713 sayılı *Terörle Mücadele Kanununda* düzenlenmiştir. İlgili kanunun 1 inci maddesinde kendisiyle ulaşılmak istenen hedefler bağlamında "terör" suçu şu şekilde tarif edilmektedir:

Terör; cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasi, hukuki, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir.

3713 sayılı kanunun birinci maddesinde sayılan bu amaçlara ulaşmak amacıyla kurulan yapılanmalara ise terör örgütü ismi verilmektedir. 3713 sayılı Kanunun 3 üncü ve 4 üncü maddeleri ise terör suçlarını düzenlemiştir. Anılan Kanunun 3 üncü maddesinde yer alan ve terörün siyasi amaçlarını ihtiva eden terör suçları şunlardır:

- Devletin birliğini ve ülke bütünlüğünü bozmak (TCK-madde 302),
- Askeri tesisleri tahrip ve düşman askeri hareketleri yararına anlaşma (TCK-madde 307),
- Anayasayı ihlal (TCK-madde 309),
- Yasama Organına karşı suç (TCK-madde 311),
- Hükümete karşı suç (TCK-madde 312),
- Türkiye Cumhuriyeti hükümetine karşı silahlı isyan (TCK-madde 313),
- Silahlı Örgüt (TCK-madde 314),
- Örgüte silah sağlamak (TCK-madde 315),

-Yabancı hizmetine asker yazma, yazılma (TCK-madde 320),

-Cumhurbaşkanına suikast (TCK-madde 310/1),

2. Suçun Oluşma Şartları

a. Devlet başkanında Olması Gereken Şartlar

Bağy suçunun tanımını yaparken ifade ettiğimiz gibi İslam toplumunda devlet ile devlet başkanın özdeşleştirilmesi, devletin tüm kurumlarıyla imamın şahsında temsil edildiğinin düşünülmesi, suçun oluşumunda devlet başkanı açısından da bazı şartların varlığını gerekli kılmıştır. Bu şartları da iki grupta toplamak mümkündür. İlim sahibi olmak, duyu organları tam ve sağlıklı olmak, fetva şartlarını kendisinde toplamış olmak ve sorun çözebilme yeteneğine sahip olmak (Mevvâk, 1994: VIII, 366) şeklindeki şartlar daha çok devlet başkanlığına aday olma yani liyakat açısından gerekli şartlardır. İkinci grup şartlar ise devlet başkanlığının meşruiyetini temin için gerekli şartlardır. Devlet başkanına karşı bir isyandan söz edebilmek için öncelikle devlet başkanının meşru olması yani bu şartları taşıyor olması gerekir.

Hanefilere göre meşru bir devlet başkanı, toplumun ileri gelenlerinden biat alacak ve emirlerini yerine getirecek derecede güç ve kuvvete sahip olması gerekir. Dolayısıyla bir kişi toplumdan biat almış olsa dahi emirlerini yerine getirecek güce sahip değilse o kişinin devlet başkanlığı geçerli ve meşru değildir. Dolayısıyla bu kişiye gösterilecek itaatsizlik de isyan niteliği taşımayacaktır (Şeyhizâde, 1998: II, 514; Haskefi, 2002: 351). Mâlikiler ise devlet başkanının meşruiyetini "imametinin tam anlamıyla sabit olması" şartına bağlamışlardır. İmametinin tam olarak sabit olması ise toplumun tüm kesimlerinden biat almasına bağlıdır (Derdîr, ts.: IV, 298). Mâlikilere göre henüz tam olarak biat almamış bir kişi tam anlamıyla devlet başkanı olmadığı gibi ona biat etmeyenlerin itaatsizliği de isyan niteliği kazanmamaktadır. Bu kabilden olmak üzere Mâlikiler, yapmış olduğu zulümden dolayı Yezid b. Muaviye'ye Hicaz halkının boyun eğmemesini gerekçe göstererek Yezid'in imametinin sabit olmadığını iddia etmişlerdir (Derdîr, ts.: IV, 298).

Devlet başkanında olması gereken bir başka şart ise adil/muttakî olmasıdır. Mâverdi takvayı şu şekilde tanımlamıştır; emanet vasfı bariz olmak, haramlardan uzak durmak, günahlardan kendini korumak, şüpheden uzak olmak, öfke ve sükûn hallerinde kendisine güvenebilmek, dini ve dünyevi konularda kişiliğini zedelemeyecek şekilde davranmaktır (Mâverdi, tz.: 112). Ancak tanımında ifade edilen ve kişide bulunması şart koşulan iyi hasletler kadar kötü hasletler de kişide bulunabilir. Çünkü hiç kimse hata ve günahattan uzak değildir. Bir kişiyi mutlak günahsız olarak nitelemek mümkün olmadığı gibi mutlak günahkâr olarak da nitelenmek doğru olmaz. Bu sebeple adalet şartında itibar edilen durum, bu sayılan durumların aksi durumlara göre daha baskın olmasıdır. İyilikleri kötülöklere, itaati isyanına galip gelen kişi adil kabul edileceği gibi devlet başkanı olmasında da bir sakınca yoktur (Sâvî, 2008: 26).

Hanefiler hariç cumhura göre imamda adalet vasfı yoksa yani kişi fasık ise imameti geçerli olmaz. İbn Abdülber bâğilerle yapılacak savaşın meşru olabilmesi için şartları sıralarken isyan edilen devlet başkanının "adil olmasını şart koşar (İbn Abdilber, 1978: I, 486). İmam Mâlik, devlet başkanının Ömer b. Abdülaziz gibi adil bir yönetici olması durumunda ona karşı yapılan ayaklanmada halkın onu savunmasının zorunlu bir görev olduğunu ifade etmiştir (Mevvâk, 1994: VIII, 368). İzzeddin b. Abdüsselam ise, "imam" ile kastedilenin sadece devlet başkanı ya da onun vekili olduğunu dolayısıyla bunlar dışındaki bir kimseye yapılacak başkaldırının hadler kapsamındaki isyan suçunu oluşturmayacağı gibi devlet başkanının masiyet içeren bir emrine itaatsizliğin de suç vasfını taşımayacağını ifade etmiştir (Hattâb er-Ruaynî, 2003: VIII, 366). Ancak gerek İmam Mâlik'in bu beyanı gerekse çoğunluk fukahânın isyan için devlet başkanının adil olmasını şart koşmaları zalim başkana isyan etmeyi tavsiye ettikleri anlamına gelmemelidir. Nitekim âlimler zalim devlet başkanına yapılacak isyanı da hoş görmemişler ve sabrı tavsiye etmişlerdir (Mevvâk, 1994: VIII, 367).

Hanefiler müçtehitler her ne kadar fasık kişinin devlet başkanı olabileceğini kabul etmişlerse de böyle bir devlet başkanına yapılacak ayaklanmayı da isyan kabul etmemişlerdir. Bu sebeple Tahâvî bâğilerle savaşılmadan önce onları isyana sevk eden gerekçenin sorulmasını gerekli görmüştür. Şayet yönetici tarafından zulme uğradıkları şeklinde bir mazeret sunmazlarsa ancak o vakit isyancıların bâğî olacaklarını ve savaşılmayı hak edeceklerini ifade etmiştir. Fakat isyancılar kendilerinin ya da başkalarının zulme uğradığını ve haklarını almak istediklerini gerekçe gösterecek olurlarsa bâğî kabul edilmezler ve kendileri ile savaşılmaz. Böyle bir durumda zulmeden kişiden ayaklananların haklarının alınması sağlanır (Cessâs, 2010: VI, 99).

b. İsyan Eden Toplulukta Aranılan Şartlar

Devlete karşı kullanılabileceği bir güce sahip olmak

İsyan suçundan bahsedebilmek için isyan edenlerin amaçlarına ulaşmalarına imkân tanıyacak bir güce sahip olmaları gerekir. Bu gücü sağlayacak olan unsur ise isyancıların birlik oluşturmaları, isyanın bir kitle hareketine dönüşmesidir. İslam hukukçuları isyancıların ne zaman kitle hareketi vasfını kazanıp güçlü bir topluluk kabul edilebilecekleri hususunda asgari bir rakam vermekten kaçınmış, daha çok isyancı topluluğun özelliklerini zikretmeyi ve genel ifadeler kullanmayı tercih etmişlerdir. Karâfi, bağı suçunun oluşması için isyan edenlerin devlet başkanına karşı gelmelerini ve bunu bir tevile dayandırma gerekliliğini ifade ettikten sonra bunları yapabilmek için sahip olmaları gereken gücü 'kalabalık bir grup' şeklinde genel bir ifade ile tanımlamıştır. Ancak ona göre on kişilik bir grup kalabalık bir grup olmayıp bu grubun yapmış olduğu kalkışma da isyan değildir. On kişinin yaptığı eylem ancak hırâbe suçu olabilir (Karâfi, 1994: XII, 5,6). Karâfi'nin burada on kişilik grubun isyancı olmadığını söylemesi aslında isyancı topluluğu oluşturacak asgari kişi sayısını zikretmek maksadından ziyade az kişiden oluşan bir topluluğun isyancı kabul edilmeyeceğini belirtmek amaçlı bir ifadedir.

Tarihte sayı olarak az olan birçok topluluğun kalabalık gruplara galip geldiği gerçeğinden hareket eden Gazzâlî 'suçun oluşması için isyancılar en az devletin ordusundaki asker kadar olmalı' şeklindeki görüşü doğru bulmamıştır. Ona göre bir topluluğun isyancı kabul edilebilmesi için zafer elde edebileceklerinin umuluyor olması yeterlidir (Gazzâlî, 1997: VI, 415). İsyancı topluluğunu oluşturacak kişi sayısını tespit etmenin zorluğu sebebiyle Mâverdî de belli bir rakam zikretmekten kaçınmıştır. O da isyancıları "ancak savaş ile dağıtılacak şekildeki topluluk" olarak tanımlamakla yetinmiştir (Mâverdî, 1994: XIII, 102).

İslam hukukçuları, isyan suçunun oluşması için bağîlerin topluluk oluşturmalarını yeterli bulmamışlar, devlet başkanına karşı gelen bu topluluğun onu devirmek şeklindeki bir saikle hareket ediyor olmalarını da şart koşmuşlardır (Üdeh, 1402: 147). Çünkü yol kesme, adam öldürme ve mal telef etme gibi normalde adi suçlardan kabul edilen bu suçlara siyasi nitelik kazandıran vasıf işte bu niyettir. Dolayısıyla böyle bir niyet taşımayan başkaldırıları isyan niteliği taşımayan adi suçlardan sayılacaktır. İbn Arefe ve İbnü'l-Hâcib gibi âlimler devlet başkanını değiştirmek niyetiyle yapılmayan itaatsizliklerin isyan vasfını kazanmadığına delil olarak sahabeden bir grubun halifeye önce biat etmeyi reddetmelerini ancak birkaç ay sonra topluca biat etmelerini örnek göstermişlerdir. Bu da gösteriyor ki devlet başkanına yönelik her itaatsizlik isyan maksatlı olmayabilir (Hattâb er-Ruaynî, 2003: VIII, 367; Derdîr, ts.: IV, 298).

İslam Hukukunda olduğu gibi günümüz ceza hukuku sistemlerinde de terör suçunun oluşması için bir örgütün varlığı gerekli görülmektedir. Ancak uluslararası imzalanan bazı belgelerde bireysel bazı faaliyetlerin de terör faaliyeti sayılması gerektiği yönünde bir eğilim mevcuttur. 2010 yılında, uluslararası suç örgütleriyle ve terörizmle mücadele amacıyla kabul edilen Avrupa Birliği İç Güvenlik Stratejisine göre, tehditler, artık, sadece örgütlü teröristlerden değil, "yalnız kurt" olarak tabir edilen, bireysel eylemlerde bulunabilecek kişilerden de kaynaklanabilmektedir. Bu olgu, terör kavramının bireysel terör eylemlerini kapsayacak şekilde genişletilmesi gerektiğine bir dayanak olarak gösterilmiştir (Turinay, 2015: 42). Elbette bu anlayışın doğmasında, günümüzdeki silah ve teknolojinin gelişimine bağlı olarak birçok insanın verebileceği bir zararı münferit kişilerin de verme imkânının elde edilmiş olması da etkili olmuştur. Bunun yaşanmış örneği ise 22 Temmuz 2011'de aşırı sağcı görüşe sahip ve örgüt bağlantısı olmayan Norveç vatandaşı Anders Behring Breivik'in 77 kişinin ölümüne, 242 kişinin yaralanmasına yol açan bombalı ve silahlı saldırısıdır.

Bireysel bazı eylemlerin de terör kapsamında olabileceği anlayışı Fransız Ceza Kanununda etkisini göstermiş ve bu kanunda terör suçunun örgüt ile işlenebileceği gibi ferdi olarak da işlenebileceği kabul edilmiştir. Buna karşılık Türk Ceza Kanununda terör suçunun sadece örgüt vasıtasıyla gerçekleştirilebileceği kabul edilmiştir (Turinay, 2015: 45). Nitekim Anayasa Mahkemesinin 31.03.1992 tarihli, E. 1991/18, K. 1992/20 sayılı kararında "Bir eylemin terör olarak nitelendirilebilmesi için aranması gereken (diğer bir) koşul, eylemin bir örgüte mensup kişi ya da kişilerce işlenmiş olmasıdır. Aynı nitelikteki eylemlerin bir terör örgütüne bağlı olmaksızın işlenmesi durumunda eylem, terör tanımı dışında kalacaktır" denilmektedir.

Yukarıda örneğini verdiğimiz Hz. Alî'nin ölümüne sebep olan suikast girişiminin İslam Hukukunda bağı suçu değil de adi suç telakki edilmesi, siyasi suçlarda örgütün gerekliliği noktasında İslam Hukuku ile Türk Hukuk sisteminin örtüştüğünü göstermektedir. Ancak bu iki hukuk sistemi örgütün tanımı hususunda ayrılmaktadırlar. İslam Hukukunda suçun oluşması için gereken asgari kişi sayısı hakkında rakam vermekten uzak durulmuştur. Bunun yerine isyan eden topluluğun vasıflarından söz edilmiştir. Türk Ceza Kanununda ise

örgüt vasfını oluşturan kişi sayısı asgari olarak belirtilmiştir. 2006 yılına kadar terör örgütünün teknik olarak en az iki kişiden meydana geleceği ifade edilirken 2006 sonrası “örgütün varlığı için üye sayısının en az üç kişi olması gerekir” şeklinde bir tanım tercih edilmiştir.⁴

Belirli bir yerde toplanmış olmak

İslam Hukukunda bağı suçunun teşekkülü için suçlularda bulunması istenen bir diğer şart ise belli bir bölgede toplanmış olmalarıdır. Öyle ki bu topluluk, tıpkı Cemel ve Sıffin savaşlarındaki muhalif topluluklar gibi kendilerine ait bazı hususiyetler bakımından diğer Müslümanlardan temayüz etmelidir. Şayet isyancılar bu şekilde bir araya toplanmayıp, halkın içerisinde münferit olarak bulunurlarsa bâğî hükmünü almazlar. Hutbe verirken Hz. Ali’ye “Allah Teâlâ’dan başka hüküm verecek yoktur” diye itiraz eden bir Haricinin, bâğî kabul edilmemesi ve cezalandırılması yönünde bir teşebbüsün bulunmaması bu şartın delili mahiyetinde zikredilmektedir (Mâverdî, 1994: XIII, 102).

Gayeleri bakımından terör ile bağı benzeşmekte ise de kullandıkları yöntem ve vasıtalar bakımından farklıdır. Bu farklılığa neden olan durum ise her iki hukuk sisteminin yürürlükte olduğu dönemlerin imkân ve şartlar açısından farklı olmasıdır. Bu sebeple klasik kaynaklarda bağı suçunun oluşumu için ileri sürülen bazı şartlar terör suçu bağlamında bu gün için vakiya uygun düşmemektedir. Zamanın değişimine bağlı olarak bu gün için uygun düşmeyen şartlardan birisi de bâğîlerin bir yerde toplanmış olmaları şartıdır. Bugün teröristler belli bir yerde toplanmak yerine kasten münferit olarak halkın arasında saklanmakta ve kendilerini gizlemektedirler. Bu sayede bağlı olduğu örgütün amaçlarına uygun olarak suç faaliyetlerini daha rahat yerine getirebilmektedir.

İslam Hukukunda suçun oluşumu için zikredilen ‘isyancıların bir bölgede toplanmış olmaları’ şartı aslında bu günkü anlamıyla kişinin terör örgütüyle olan bağı ifade eden bir delil niteliğindedir ve bu sebeple şart olarak zikredilmiştir. Dönemin koşulları içinde bâğîler bir yerde toplanıp kendilerini bu şekilde deşifre ettikleri için İslam Hukuku açısından isyancı olan ile olmayan bu şekilde ayırt edilebiliyordu. Fakat bu gün teröristlerin bir araya toplanma şeklinde bir adetlerinin olmaması nedeniyle terör suçunu isnad edebilmek için kişi ile terör örgütü arasındaki organik bağ esas alınmaktadır. Bu noktada karşılaşılan sıkıntı ise organik bağın neye göre tespit edileceği sorusudur. Çünkü bir örgüte üyeliğin mutlak sınırlarını tespit etmek nerdeyse imkânsızdır. Nitekim her örgütün kendi yapı ve karakterine uygun farklı üyelik ritüelleri vardır. İşte bu zorluk sebebiyle TCK kanununda örgüt üyeliğinin nasıl olduğu açıkça tarif edilmemiştir.. Ancak Yargıtay 16. Ceza Dairesi’nin 26.10.2017 tarih, 2017/1809 E. ve 2017/5155 K. sayılı bozma ilamında Fetö terör örgütüne üye olma hakkına aldığı kararda, bir terör örgütüne üye olmanın şartları kısmen belirlenmiştir. Kararda suçun oluşabilmesi için süreklilik, çeşitlilik ve yoğunluk gerektiren eylem ve faaliyetlerin bulunulması aranmaktadır. Ayrıca örgüte sadece sempati duymak ya da örgütün amaçlarını, değerlerini ve ideolojisini benimseyerek buna ilişkin yayınları okumak, bulundurmak, örgüt liderine saygı duymak gibi eylemlerin örgüt üyeliği için yeterli olmadığı ifade edilmiştir. Aynı şekilde dini sohbet toplantılarına katılmanın, örgüt tarafından çıkarılan gazetelere gerçek isimle abone olmanın ve çocuğunu örgüte müzahir olması nedeniyle kapatılan okula göndermenin sempati boyutunu aşmadığı ve bu sebeple örgütsel faaliyet olarak değerlendirilemeyeceği de karara bağlanmıştır. Buna mukabil yine Yargıtay 16. Ceza Dairesi’nin “ilk derece mahkemesi” sıfatıyla verdiği, 24.04.2017 tarihli, 2015/3 E. ve 2017/3 K. sayılı kararı ile ByLock iletişim sisteminin kullanılması kişinin örgütle bağlantısını gösteren delil olarak kabul edilmiştir. Bu iki karar da gösteriyor ki bu gün için her hangi bir terör örgütüne üyelikten söz edebilmek için her bir terör örgütü için mahkemenin alacağı özel içtihatlar ihtiyacı bulunmaktadır.

Görüşlerinin bir tevile dayanıyor olması

İsyancıların bâğî sayılabilmesi için gereken şartlardan birisi de isyanın bir tevile dayandırılarak yapılmasıdır. Bu şartın konulmasındaki amaç uygulanacak yaptırım bakımından isyancı ile eşkiyayı (hırâbe suçlusunu) birbirinden ayırmaktır. İşledikleri suçlara uygulanacak yaptırım bakımından eşkiya ile bâğî aynı değildir. Eşkiya yakalanmadan önce tövbe edip teslim olması durumunda hırâbe suçu düşerken telef ettiği can ve mallar ilişkin suçlar düşmez. İsyancı ise gerek tövbe edip teslim olduğunda gerekse mağlup olup yakalandığında isyan esnasında vermiş olduğu bahsi geçen zararlar sebebiyle yargılanmaz. Nitekim Hz. Ali, Hz. Osman’ı öldürenlerin kimler olduğunu bildiği halde onlara kısas cezası uygulamamıştır (Üdeh, 1402: 148). İşte hukuki sorumluluk ve yargılama açısından bâğîyi isyancıdan ayıran husus isyanın bir tevile dayandırılmış

⁴ TCK. Madde 220, (1).

olmasıdır. Eşkiya bahsi geçen zararları hem yönetimin meşruiyetini hem de Müslümanların can ve malının masum olduğunu kabul ettiği bir dönemde vermiştir. Oysa baği doğru olduğunu düşündüğü bir içtihadı binaen ne yönetimin meşruiyetini kabul etmektedir ne de kendi görüşünde olmayan Müslümanların can ve malının haram olduğuna inanmaktadır. Bu noktada tevilin mahiyeti ve hangi tevellere dayanarak işlenen suçların isyan kabul edileceği gibi konular önem arz etmektedir.

İslam hukukçularına göre isyana konu olan tevil, dinin farklı bir yorumu olabileceği gibi Cemal ve Sıffin savaşlarında muhaliflerin sığındıkları 'Hz. Osman'ın kanın yerde kalmaması' şeklindeki gibi siyasi bir talep de olabilir (Semerkandî, 1994: III, 313; Mâverdi, 1994: XII, 102). Dinin yorumunda dayanan tevellere daha çok sübutunda ya da delaletinde zan bulunan konularda söz konusudur. İsyancılar bu zannın varlığından ve kendi tevellere doğru olduğu ön kabulünden hareketle hak üzere olduklarına; devlet başkanının ise batıl yolda olduğuna inanır ve bu gerekçe ile ayaklanırlar. Fakat hakkında zan bulunmayan bir konuda yapılacak tevilin mutlak yanlış olduğu kesin olarak bilindiği için bu teville dayanan ayaklanmalar bağı hükümüne dahil değildir. Böyle bir suç işleyeneler yol kesen eşkiya hükümlerine göre yargılanır (Şeyhîzâde, 1998: II, 515; Mâverdi, 1994: XIII, 102). Mesela Gazzâlî'ye göre, zekât gibi dini bir sorumluluğu yerine getirmemek adına yapılacak başkaldırı, hakkında şüphe bulunmaması sebebiyle bağı hükmünde değildir. Aynı gerekçe sebebiyle din değiştiren mürtedlerin kendilerine mazeret kıldıkları tevellere de muteber değildir (Gazzâlî, 1997: VI, 416).

İslam Hukukunda yer alan bağı suçunun siyasi nitelikli olduğunu en iyi ifade eden husus, 'isyanın dini bir teville dayanması' şeklindeki bu şartın varlığıdır. Çünkü bu şarta göre isyancılar devlet başkanının meşruiyetini kaybetmiş olduğunu iddia etmekte ve bu iddialarını başkanın meşruiyetini aldığı dini referanslara dayandırmaktadırlar. İşte şartın taşınmış olduğu bu anlam günümüzde 'siyasi neden' olarak ifade edilmektedir. Modern hukuk sistemleri de adi suç ile terör suçunu ayırt etmede bu şartın taşıdığı anlamı esas almış, terör suçunun oluşmasında devletin varlığına veya yönetimin bekasına tehdit oluşturan siyasi saiklerin bulunmasını şart koşmuştur. Terörün, adi şiddet hareketlerinden siyasi karakteri sebebiyle ayrılıyor olması günümüz hukuk sistemlerinde terörün "siyasi şiddet" olarak tanımlanmasında etkili olmuştur (Turinay, 2015: 46).

3. Suça İlişkin Hukuki Sorumluluk ve Yaptırım

Türk hukukunda terör suçuna uygulanacak yaptırım iki boyutta değerlendirilmektedir. Bunlardan ilki örgüt kurmak ya da örgüte üye olmak suçlarına verilecek ceza, ikincisi ise örgüt kapsamında işlenecek öldürme yaralama gibi suçlara verilecek cezadır. Örgüt kurma ve örgüte üye olma suçlarının cezası TCK'nın 314 üncü maddesinde şu şekilde düzenlenmiştir:

(1) Bu kısmın dördüncü ve beşinci bölümlerinde yer alan suçları işlemek amacıyla, silahlı örgüt kuran veya yöneten kişi, on yıldan on beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) Birinci fıkrada tanımlanan örgüte üye olanlara, beş yıldan on yıla kadar hapis cezası verilir.

Terör kapsamında işlenen suçlara uygulanacak cezai müeyyidelere gelince, Türk Hukukunda terör suçlarının iki kategoride ele alındığını ve cezanın da bu tasnife göre belirlediğini görmekteyiz. Birinci grup suçlar 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununun 3 üncü maddesinde sıralan ve terörün siyasi amaçlarıyla doğrudan ilgili olan şu suçlardır:

- Devletin birliğini ve ülke bütünlüğünü bozmak (TCK-madde 302),
- Askeri tesisleri tahrip ve düşman askeri hareketleri yararına anlaşma (TCK-madde 307),
- Anayasayı ihlal (TCK-madde 309),
- Yasama Organına karşı suç (TCK-madde 311),
- Hükümete karşı suç (TCK-madde 312),
- Türkiye Cumhuriyeti hükümetine karşı silahlı isyan (TCK-madde 313),
- Silahlı Örgüt (TCK-madde 314),
- Örgüte silah sağlamak (TCK-madde 315),
- Yabancı hizmetine asker yazma, yazılma (TCK-madde 320),
- Cumhurbaşkanına suikast (TCK-madde 310/1).

İkinci grup suçlar ise terör ile hedeflenen amaca ulaşmak için baş vurulan ve yurda kaçak yollardan insan girdirmekten adam öldürmeye kadar uzanan çeşitli adi suçlar olup bu suçlar terörle mücadele kanununun 4 üncü maddesinde şu şekilde sıralanmıştır:

Aşağıdaki suçlar 1 inci maddede belirtilen amaçlar doğrultusunda suç işlemek üzere kurulmuş bir terör örgütünün faaliyeti çerçevesinde işlendiği takdirde, terör suçu sayılır:

a) Türk Ceza Kanununun 79, 80, 81, 82, 84, 86, 87, 96, 106, 107, 108, 109, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 142, 148, 149, 151, 152, 170, 172, 173, 174, 185, 188, 199, 200, 202, 204, 210, 213, 214, 215, 223, 224, 243, 244, 265, 294, 300, 316, 317, 318 ve 319 uncu maddeleri ile 310 uncu maddesinin ikinci fıkrasında yer alan suçlar.

b) 10/7/1953 tarihli ve 6136 sayılı Ateşli Silahlar ve Bıçaklar ile Diğer Aletler Hakkında Kanunda tanımlanan suçlar.

Terörle mücadele kanununda sıralanan bu suçlara uygulanacak cezalar aslında TCK'da kendi madde başlığında belirtilmiştir. Örneğin Türk Ceza Kanununun 81 inci maddesi adam öldürmeyle ilgili olup, bu suçun cezasının müebbet hapis cezası olduğu bu maddede belirtilmiştir. Ancak bu sayılan adı nitelikli suçların terör eylemi sırasında işlenmesi halinde nitelikli hal kazanacağı ve bu sebeple cezanın artırılması gerektiği yine 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununun 5 inci maddesinde şu şekilde ifade edilmektedir:

3 ve 4 üncü maddelerde yazılı suçları işleyenler hakkında ilgili kanunlara göre tayin edilecek hapis cezaları veya adli para cezaları yarı oranında artırılarak hükmolunur. Bu suretle tayin olunacak cezalarda, gerek o fiil için, gerek her nevi ceza için muayyen olan cezanın yukarı sınırı aşılabılır. Ancak, müebbet hapis cezası yerine, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına hükmolunur.

Bu maddeye göre, TCK'nın 86 ncı maddesinin 1 inci fıkrasında "*Kasten başkasının vücuduna acı veren veya sağlığının ya da algılama yeteneğinin bozulmasına neden olan kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır*" şeklinde düzenlenen 'kasten adam yaralama' suçunu işleyen kişi normal şartlarda üst limit olarak 3 yıl hapis cezası alırken, bunu terör eylemleri esnasında işlemesi halinde 4,5 yıl hapis cezası olacaktır.

İslam hukukunda siyasi suçlara uygulanacak yaptırımdan söz etmeden önce isyan eden kişinin İslam karşısındaki konumunu ifade etmekte yarar vardır. İslam'a göre isyan eden kişi her ne kadar kabul edilebilir olmasa da bir teville dayanarak isyana kalkışmış olması sebebiyle Müslüman kabul edilir ve Müslüman ahkâmına göre yargılanır. İsyân etmekle kişinin küfre girmediği ilgili naslarda da açıkça ifade edilmektedir (Karâfi, 1994: XII, 6). Cessâs bâğîlerle yapılan savaşın inançları sebebiyle değil, bize saldırmış olmalarına binaen savunma maksatlı yapıldığına işaret ederek bâğîlerin kâfir kabul edilmediklerine vurgu yapmıştır. Bâğîler, isyan dışındaki diğer tüm konularda diğer Müslümanlar gibidir. Cessâs bâğînin durumunu daha iyi izah etmek için onu kısas gereği idamı hak etmiş bir Müslümana benzetir. Böyle bir Müslümanın öldürülmeyi hak etmesi malına el konulmasını ve çocuklarının esir alınmasını gerektirmediği gibi bâğînin öldürülmeyi hak etmesi de onun mal ve namusunu helal kılmaz (Cessâs, 2010: VI, 104).

Cessâs'ın kısmen temas ettiği, Müslüman kabul edilmeleri sebebiyle bâğîlerle yapılan savaşın kâfirlerle yapılan savaştan farklı oluşunu, İbn Beşîr daha detaylandırmış ve aralarındaki farklılıkları yedi maddede sıralamıştır. Bunlar sırasıyla şöyledir; ı. Bâğîlerle yapılan savaşın amacı öldürmek değil, ezici bir şekilde önlemektir ıı. Bâğîlerin malları ganimet sayılmaz ııı. Çocukları esir alnamaz ıv. Bâğîlere karşı müşriklerden yardım alınmaz v. Bir bedel karşılığında bâğîlerle anlaşma yapılmaz vı. Bâğîlere karşı ağır silahlar kullanılmaz vii. Bâğîlerin evleri ve ağaçları savaş taktiği olarak yakılmaz (Karâfi, 1994: XII, 9; İbn Cüzey, tz.: 239).

İsyân etmiş olmasına rağmen Müslüman olduğu göz ardı edilmeyen bâğiye uygulanacak yaptırım da bu ön kabul üzerine şekillenmiştir. İslam hukukunda bağı suçuna uygulanacak yaptırım suçun evrelerine göre de farklı ele alınmıştır. Suçun ilk evresi suça hazırlık safhasıdır. Henüz bir birlik olup belirli bir yerde toplanmamışlarsa, *ehl-i adl* arasında yaşıyorlarsa ancak itikatlarını açıklamışlarsa bu safhada devlet başkanı onlara inançlarının yanlış olduğunu izaha çalışır. Batıl olan görüşlerinden vaz geçip cemaatin görüşüne dönmeleri için çaba sarf eder. Tedip amaçlı ceza verebileceği kabul edilmişse de devlet başkanı bu aşamada had ya da idam cezası veremez (Ebu Ya'lâ, 2013: 54).

Muhalifler bir adım ileri gidip de belirli bir yerde toplanırlarsa ancak silah kullanmazlarsa, böyle bir topluluğa müdahale edilip edilmeyeceği hususunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Şâfilere ve Hanbelilere göre göre henüz saldırı eylemine girişmemiş olan bu topluluğa silahla müdahalede bulunmak caiz değildir (Ebu Ya'lâ, 2013: 54; Mergînâni, 1417: II, 412; Üdeh, 1402:151). Hanefilere göre devlet başkanı, henüz onlar saldırmamış olsalar da daha büyük zararlara yol açmaması adına sedd-i zerâi gereği bu durumdaki isyancıları yakalatıp hapse attrabilir (Suğdi, 1984: II, 691; Semerkandî, 1994: III, 313).

Bağy suçunun ikinci evresi suçun fiilen sabit olduğu evredir. Bu dönemde isyancılar toplamış oldukları birliğin gücünden yararlanarak devlete karşı savaş açmışlardır. Bu evreyi de isyanın bastırılma süreci ve ele geçirilen isyancılara verilecek ceza şeklinde iki safhada ele almak uygun olacaktır. Fakihler isyanın bastırılması sürecinde bağhilerle savaşmanın ve onları öldürmenin meşru olduğunu kabul etmişlerdir. Ancak âlimler bunu söylerken onların Müslüman olduğunu ve suçlarının siyasi nitelikli bir suç olduğunu göz ardı etmemişlerdir. Bu sebeple sadece zaruret halinde ve isyanı bastırarak ölçüde bir şiddete izin verilmiştir (Şafak, 1991: IV, 452).

Fakihler, savaş esnasında öldürülmesi meşru olan bağhileri tespit hususunda, harbi kâfire ilişkin kriterleri esas almışlardır. Harbilerle yapılan savaşta öldürülmeleri caiz olan kişiler, bağhilerle yapılan savaşta da öldürülebilir. Buna göre bağhî olan yaşlı, köle ve kadınların öldürülmelerine izin verilmemiştir. Ancak sayılan bu gruplardan birisi, bir şekilde destek amaçlı savaş meydanına katılmışlarsa öldürülmelerinde bir sakınca yoktur. Nitekim kâfirlerle yapılan savaşta da bu durumdaki kâfirlerin öldürülmesinde bir sakınca görülmemiştir (Semerkandî, 1994: III, 314). Ancak Hanefiler kadınları bu hükümden istisna tutmuşlardır. Onlara göre kadın isyancılar savaşa katılmış olsalar dahi öldürülmez. Hanefiler bu yargıya kıyas yoluyla ulaşmıştır. İsyancı kadınları, öldürülmesine cevaz vermedikleri mürted kadına kıyas etmişlerdir. Öldürülmesi caiz olmayan bu kadınların sadece hapsedebileceğini söylemişlerdir (Serahsî, 1989: XX 127).

Müctehidler, isyan bastırıldıktan sonra ele geçirilen bağhilere uygulanacak muameleyi yine bağhilerin Müslüman olduğu ön kabulü üzerinden ele almışlardır. Buna göre ele geçirilen esirler ile yaralı olan bağhiler öldürülmediği gibi kaçanları da yakalanıp cezalandırmak maksadıyla takip edilmez. Ayrıca kadın ve çocukları esir alınmaz. Silahları da dâhil olmak üzere hiçbir mallarına el konulmaz (Cessâs, 1992: V, 283-284; İbn Abdilber, tz.: III, 250-252). Savaş neticesinde ele geçirilen ne kadar mal varsa sahiplerine iade edildiği gibi savaşta kullandıkları silahlar da sahiplerine iade edilir (Semerkandî, 1994: III, 313). Ancak silahlar hususunda Ebû Yusuf'tan farklı bir görüş nakledilmiş ve bağhilerin ellerinde bulunan silahların ganimet hükmünde olup savaşçılar arasında pay edileceği haber verilmiştir (Cessâs, 1992: V, 279).

Savaştan sonra bağhilerin öldürülmesine ya da esir alınmasına izin verilmeme nedeni, Müslümanlar için böyle bir uygulamanın meşru olmamasıdır. Kaçanların takip edilmeme gerekçesi ise Abdullah ibn Mesud'dan gelen rivayettir. Bu rivayette Hz. Peygamber, takip edilmeleri de dâhil bağhilere uygulanacak genel hükmü şu şekilde bildirmiştir: "Allah'ın onlar hakkındaki hükmü, kaçanların takip edilmemesi, esirlerinin ve yaralılarının öldürülmemesidir" (Beyhakî, 2003: VIII, 316).

Esir ve yaralı bağhilerin öldürülmemesi ya da kaçanların takip edilmemesi sadece kesin zafer elde edilmesi halinde geçerli bir hükümdür. Ebû Hanife'den nakledildiğine göre "kesin zafer" ile kastedilen, sığınacak bir isyancı grubun kalmamasıdır. Çünkü isyancıların sığınacakları ve güçlerini toplayacakları bir topluluğun mevcut olması savaşın hala devam ettiği anlamına gelir (Muhammed b. Şeybânî, 2012: VII, 513). Dolayısıyla isyancıların kendilerine sığındıkları bu topluluk sayesinde güç toplayıp tekrar dönmelerinden korkulacak olursa esir ve yaralıların öldürülebileceği, kaçanların da peşine düşülebileceği ifade edilmiştir (Karâfi, 1994: XII, 7).

Müctehitler, bağhilerin vermiş oldukları maddi zararlar ile can kayıplarını, isyan esnasında verilen zarar ve sair zamanda verilen zarar şeklinde bir ayırım yaparak değerlendirmişlerdir. İsyancıların ayaklanma dışında işledikleri tüm suçların siyasi suç vasfını taşımadığı ve adi suç kapsamına girdiği konusunda müctehitler hem fikirdir. Dolayısıyla ister isyan başlamadan önce olsun isterse isyan bastırıldıktan sonra olsun vermiş oldukları tüm maddi zararları tazmin ederler. İşledikleri cinayet ya da yaralama suçlarından dolayı da yargılanırlar (Üdeh, 1402:156). Ancak isyan esnasında vermiş oldukları can ve mal zararları suçun siyasi oluşu nedeniyle farklı değerlendirilmiştir. İsyancıların ellerinde aynı olarak duran mallar sahiplerine teslim edilir. Fakat telef ettikleri mallar isyancılara tazmin ettirilmez. Aynı şekilde isyan esnasında işlemiş oldukları cinayet ya da yaralama suçlarından dolayı kısas ya da diyet cezası da almazlar (Muhammed b. Şeybânî, 2012: VII, 515; Mâverdi, 1994: XIII, 105-106; Şîrâzî, tz, III, 253). İsyancıardan bu sorumluluğu kaldıran şey, suçun oluşum şartlarını zikrederken ifade ettiğimiz gibi dini bir yoruma dayanarak devlet başkanının meşruiyetini yitirdiğini ve kendilerinin haklı bir dava için savaştıklarını düşünmeleri ve bu sebeple kendilerine karşı çıkanların can ve mallarının haram olmadığına inanmalarıdır. Nitekim Hz. Ali, Hz. Osman'ı öldürenleri kısas cezası ile cezalandırmamıştır (Üdeh, 1402: 148). Fakat isyan sürecinin dışında vermiş oldukları mala ya da cana ilişkin zararlar, devlet başkanıyla bunların affı şartıyla anlaşılıp teslim olmuş olsalar dahi affedilmez. Verdikleri maddi zararları tazminle sorumlu tutulurlar, işledikleri cinayetlerden de yargılanırlar (Muhammed b. Şeybânî, 2012: VII, 518; Semerkandî, 1994, III, 514).

Bâğîlerin, savaş esnasında işledikleri cinayetler her ne kadar suç teşkil etmese de miras hükümlerinin işletilmesine engel teşkil eder. Şayet bâğî savaş esnasında bir akrabasını öldürecek olursa '*murisini öldüren varis, mirastan hak alamaz*' kaidesi muktezasınca ona mirasçı olamaz. Aynı şekilde *ehl-i adl* olan birisi savaş esnasında bâğî bir akrabasını öldürecek olursa o da mirasçı olamaz. Ancak bazı müçtehitler *ehl-i adl*in bâğîyi öldürmesi durumunda kısasa kıyasla mirasçı olabileceğini ifade etmişlerdir (İbn Abdilber, 1978: I, 486). Çünkü bu olasılık durumunda '*varisini öldürmekle mirasta acele etme*' illeti yani mirası haram kılan durum gerçekleşmemiştir (Karâfi, 1994: XII, 12). Ebû Hanîfe ise her iki tarafında birbirlerine mirasçı olacaklarını ifade etmiştir. O bu içtihadını, isyancı tarafta yer alan babanın öldürülmesinin haklı bir gerekçeye dayanıyor olması ile; *ehl-i adl* olan çocuğun öldürülmesinin ise tevile dayanıyor olması ile izah etmiştir. Talebeleri ise sadece birinci olasılıkta mirasın cereyan edeceği kanaatindedir (Muhammed b. Şeybânî, 2012: VII, 510).

Sonuç

Devlete ve onun idari erkine karşı işlenen suçlar hukuk sistemlerince siyasi nitelikli kabul edilmiştir. Tarihi süreçte baktığımızda siyasi suçların fikir düzeyinden eylem düzeyine kadar çok farklı şekillerde işlenebildiğini görmekteyiz. İslam Hukuku ve Türk Hukuku düşünce düzeyindeki eleştirileri, devletin temel değerlerine karşı tehdit oluşturmadıkça suç kabul etmemiştir. Ancak eleştiri düzeyini geçerek devleti ve toplumu bir arada tutan ortak değerlere zarar verme boyutuna geçecek olursa işte o zaman bu fikirleri suç kabul etmişlerdir. Her iki hukuk sistemi bu noktada birleşse de korumaya çalıştıkları ortak değerlerin mahiyeti bakımından ayrılırlar. Türk Ceza Kanununda hakaret edilmesi ve aşağılanması suç olan ortak değerler olarak meclis, hükümet ve yargı kurumları gibi devlet erkleri yanında Türk milleti zikredilmiştir. İslam'a göre düşünce düzeyinde de olsa her türlü saldırıya karşı korunması gereken ortak değer dinin ilke ve prensipleridir.

Eylem düzeyine taşınan ve şiddet içeren siyasi suçlara gelince, bu suçlar İslam hukuku ve Türk hukukunda farklı isimlerle ifade edilmiştir. Diğer pozitif hukuklarda olduğu gibi Türk hukukunda da eylem düzeyindeki bu suçlar bu gün "terör" kavramı ile ifade edilmektedir. Siyasi suç kavramı kullanılmasa da son dönem hukukçular bu tip suçların siyasi nitelikli olduğu hususunda hem fikirdir. İslam hukukunda ise siyasi suçlar genellikle "bağy" başlığı altında ele alınmıştır. Bağy ve terör kavramları kapsam bakımından farklıdırlar. Terör kavramı, bağy ile ifade edilen suçları da kapsayacak şekilde daha genel bir kavramdır.

Siyasi suçlar iki temel gayeyi gerçekleştirmek amacıyla işlenir. Bunlardan ilki sadece mevcut yönetimi değiştirmektir. Diğeri ise içerisinde idari erkin de bulunduğu tüm yönetim şeklini yeni bir sistemle değiştirmektir. Türk Hukuk sistemi bu iki amaç arasında fark gözetmemiş ve bu iki maksattan her hangi birisi için yapılacak her türlü eylemi büyük tehdit olarak algılamıştır. Bu sebeple terör ismini, her iki amaca hizmet eden eylemleri kuşatacak şekilde genel kullanmıştır. Başka bir ifadeyle meşru yollar dışına çıkarak ve şiddete başvurarak devletin yönetim şeklini yahut mevcut yönetimi değiştirme faaliyetlerinin tümünü terör eylemi kabul etmiştir.

İslam hukuku ise, siyasi suçun oluşumunda eylemin yapılış gayeleri arasında fark göz etmiştir. Devlet yapısının değiştirilmesine ilişkin talepleri siyasi kabul etmemiştir. Bu yöndeki değişim taleplerini büyük tehlike, isyancıları da *düşman/harbi* kabul etmiştir. Bu suça uygulanacak cezaları da ağır tutmuştur. Devlet başkanının değiştirilmesine ilişkin gayri meşru taleplerden ise sadece dini bir yoruma dayananları siyasi suç kabul etmiştir. Fakat bâğîler hiçbir dini gerekçeye dayanmıyorlarsa ya da namazın farz oluşu gibi kesin delillerle sabit olan ve yoruma açık olmayan bir konu hakkında ve gelenekte olmayan bir yoruma dayanıyorlarsa bu takdirde işlenen suç siyasi olmaktan çıkıp adi suçlar kapsamına girmektedir. İslam hukukunda siyasi nitelikli şiddet eylemlerine, dini bir yoruma dayanıyor olması sebebiyle menfaat ve çıkar amaçlı işlenen adi suçlara nazaran daha toleranslı yaklaşmıştır. Bu tip eylemler aşırıya kaçmış dini bir yorum olarak telakki edilmiştir.

Bu iki hukuk sisteminin siyasi suçlara olan yaklaşım farklılıkları, suça uygulanacak cezai müeyyideye de yansımıştır. İslam hukuku daha özele indirgelediği ve sadece dini saiklere bağladığı hareketleri suç sayması sebebiyle yaptırım hususunda daha toleranslı davranmıştır. Devletin sadece eylemi bastırarak kadar bir güç kullanmasına izin verilmiştir. İslam Hukukuna göre yakalanan bâğîler isyan etmeleri sebebiyle sadece ta'zir cezasını hak ederler. İsyan eden guruba katılmaları suç sayılmadığı gibi isyan esnasında vermiş oldukları mali zararlardan ve can kayıplarından dolayı da sorumlu tutulmazlar. Buna karşılık Türk Hukuk sisteminde siyasi suç kavramı, hem rejime hem de yönetime yönelik tüm tehditleri kapsadığı için ve suçu hafifletici bir unsur bulunmadığından suça uygulanacak cezai yaptırımlar daha katıdır. Terör örgütüne üye olmanın bizzat kendisi bile bir suç kabul edilmiştir. Terör kapsamında işlenen suçlara diğer adi suçlara nazaran daha ağır cezalar ön görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Atar, Fahrettin (2013). *İslam Yargılama Hukukunun Esasları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Avcı, Mustafa (2014). *Osmanlı Ceza Hukuku*. Konya: Mimoza Yayınları.
- Aydın, Devrim (2006). Terör Eylemlerinin Siyasal Suç Açısından Değerlendirilmesi. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 2, No: 7.
- Aynı, Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed (2000). *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*. thk. Emin Sâlih Şa'bân, I-XIII, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali (2003). *es-Sünenü'l-kübr*. tah. Muhammed Abdulkadir Atâ, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye.
- Bilmen, Ömer Nasuhi (tarihsiz). *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*. İstanbul: Bilmen Yayınevi.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'î fi (1993). *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Mustafâ Dîb el-Buğâ, I-VII, Beyrut: Dâru İbn Kesîr-Yemâme.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî (1992). *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî, Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsî'l-'Arabî-Müessesetü't-târihî'l-'Arabî., Beyrut
- _____ (2010). *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*. thk. İsmetullah İnâyetullah Muhammed vdğ., Dâru Beşâiri'l-İslâmiyye - Dâru's-Sirâc, Beyrut-Medine
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd (1987). *Tâcü'l-luga*. tah. Ahmet Abdülgafur Attar, Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn.
- Derdîr, Ebû'l-Berekât Ahmed b. Muhammed (tarihsiz). *eş-Şerhu'l-kebîr*. (*Hâşiyetü'd-Desûkî 'ale's-Şerhi'l-kebîr* ile birlikte), Kahire: Dâru İhyâi'l-kütübî'l-Arabiyye.
- Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, Muhammed b. el-Hüseyin b. Muhammed b. Halef (2013). *el-Ahkâmü's-sultâniyye*. Beyrut :Dâru'l-kütübî'l ilmiye.
- Ebû Zehra, Muhammed (1998). *el-Cerîme ve'l-ukûbe fî'l-fikhi'l-İslâmî: el-Cerîme*. Dâru'l-fikri'l-'Arabî, Beyrut 1998.
- Erdoğan, Mehmet (2015). *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Fiğlalî, Ethem Ruhi (1998). "Abdullah b. Sebe", TDV. *İslam Ansiklopedisi*. I, 133-134, İstanbul
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (1997). *el-Vasît fî'l-mezhêb*. nşr. Ahmed Mahmûd İbrâhîm, I-VII, Kahire: Dâru's-selâm.
- Hâkim en-Nisâbüri, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed (1990). *el-Müstedrek ale's-Sahîhain*. tah. Mustafa Abdülkadir Atâ, Beyrut: Dâru'l- kütübîl ilmiye.
- Haskefî, Alâüddîn Muhammed b. Ali (2002). *ed-Dürrü'l-muhtâr*. nşr. Abdülmün'im Halil İbrâhîm, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Hassan, Ümit (1943). Siyasal Suç Kavramı. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 26, Sayı 1.
- Hattâb er-Ruaynî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahmân (2003). *Mevâhibü'l-celîl li-şerhi Muhtasari Halîl*. tah. Zekeriya Umeyyârât, Riyad: Dâru âlemi'l-kütüb.
- Henânu, Abdullah Muhammed (2016). *el-Cerîmetü's-siyasiyye fî's-şeriatî'l-İslamiyye ve'l-kavânîni'l-Arabiyye ve'l-kânûni'd-devlî*. Beyrut: Menşuratü'l-Halebi el-Hukukiyye.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh (1978). *Kitâbü'l-Kâfî fî fikhi ehli'l-Medîne el-Mâlîkî*. nşr. Muhammed el-Moritânî, Riyad: Mektebetü'r-riyâzî'l-hadisîyye.
- İbn Cüzey, Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed (tarihsiz). *el-Kavânîni'l-fikhiyye*.
- İbn Hacer el-Askalânî; Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed (1379). *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru'l-ma'rife.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr (2003). *el-Bidâye ve'n-nihâye*. tah. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Mısır: Dâru Hicr.
- Karâfî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. İdris (1994). *ez-Zahîre*. thk. Muhammed Haccî vd., Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed (1982). *Bedâi'u's Sanâi' fî Tertibi's-Serâi'*. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye.
- Mâverdi, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed (1994). *el-Hâvî'l-kebîr*. nşr. Ali Muhammed Mu'avvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd, I-XVIII, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye.
- _____ (tarihsiz). *el-Ahkâmü's-sultâniyye ve'l-velâyeti'd-dîniyye*. Kahire: Dâru'l-hadis.
- Merginânî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ebî Bekr (1417). *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*. nşr. Nu'aym Eşref Nûr Muhammed, Pakistan: İdâretü'l-Kur'ân ve'l-ulûmî'l-İslâmiyye.
- Mevvâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Ebî'l-Kâsım (1994). *et-Tâc ve'l-iklîl bi-şerhi Muhtasari Halîl*. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye.
- Muhammed b. Şeybânî (2012). *el-Asl*. Beyrut: Dâru İbn Hazm.
- Orhan, Fatih (2014). *İslam Ceza Hukukunda İrtidat ve Temel İnsan Hakları Bağlamında Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi.
- Özcan, Ahmet (2015). "Eşkiya"dan "Suçlu Vatandaş"a ve "Terörist"e Türk Ulus-Devlet Söyleminde (Kürt) Adı ve Siyasal Suçlu.*Kıyam ve Kitâb: Osmanlı'dan Devletin İnşası ve Kolektif Şiddet*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Sancar, Türkan Yalçın (2003). Türk Ceza Kanununun 159. ve 312 Maddelerinde Yapılan Değişikliklerin Anlamı.*Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1, Cilt: 52.
- Sâvî, Salah (2008). *el-Vecîz fî'l-fikhi'l-hilafeti*. Kahire: Dâru'l-İlâmî'd-düveli.
- Semerkandî, Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed (1994). *Tuhfetü'l-fukahâ, Dâru'l- kütübî'l-ilmîyye*. Beyrut.
- Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed (tarihsiz). *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-ma'rife.
- Suğdı, Ebû'l-Hasen (Hüseyin) Rûknülislâm Ali b. el-Hüseyin b. Muhammed (1984). *en-Nütef fî'l-fetâvâ*. tah. Salahattin en-Nâhî, Lübnan: Dâru'l-furkan/Müessesetü'r-risâle.
- Şafak, Ali (1991). Bağı. *TDV İslam Ansiklopedisi*. IV, İstanbul.
- Şensoy, Naci (2011). Siyasal Suçlar. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt 17, Sayı 1-2.
- Şeyhîzâde, Damad Abdurrahman Gelibolulu (1998). *Mecma' u'l-enhur fî şerhi Mülteka'l-ebhur*. Beyrut: Dâru'l- kütübî'l-ilmîyye.
- Şirâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf (tarihsiz). *el-Mülhezzeb fî fikhi'l-İmâm eş-Şâfiî*. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye.
- Turhan, Aydın (2011). Düşünce Ve İfade Özgürlüğü Kapsamında Türk Ceza Kanunu'nun 301. Maddesinin Değişimi. *TAAD*, Cilt:1,Yıl 2, Sayı 5.
- Turinay, Faruk (2015). Ceza Hukukunda Terör Örgütü Kavramı. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı: 116.
- Üdeh, Abdulkadir (1402). *et-Teşrîu'l-cinâiyyü'l-İslâmî*. Kısmu'd-d-irâsâti'l-İslâmiyye fî müessesetü'l-bi'se, Kum.
- Zeylâî, Ebû Muhammed Osmân b. Ali (1313-1315). *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dakâik*. Bulak: Matba'atü'l-kübra'l-emîriyye.